

TÜRK İDARESİNDE BUDİN

M. TAYYİB GÖKBİLGİN

Tarihimizin parlak bir devri, şüphesiz ki, Macaristan'daki Türk hâkimiyetinin devam ettiği yüz elli senelik zamandır. Osmanlı ordularının orta Avrupayı cevalân sahası yaptığı bu devir, sadece askerî fütuhât bakımından değil, Türk medeniyeti tarihi bakımından da araştırmaya, incelemeye, bugünkü Türk toplumu tarafından da, hiç değilse, hatırlamağa değer bir vasıf taşır.

Akdeniz havzasının orta ve Yeniçağlar tarihi, nasıl ki, Türk tarihi ile sıkı sıkıya bağlı ve bu bölge tarihinin gidişinde ve gelişmeler göstermesinde milletimizin ve devletimizin rolü ve önemi ne kadar büyük ise, Orta Avrupa ve özellikle Tuna havzasının aynı çağlar tarihinde de, Türklerin, Osmanlıların etkisi ve nüfuzu o derecede geniş ve şümüllüdür.

Türk idaresinde Budin, dolayısıyla XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı hâkimiyetinde Macaristan konusu oldukça ilginç ve hâlâ üzerinde durulan, tetkikler ve monografiler yayınlanan bir mevzudur.

Bilindiği gibi, Budin'in Osmanlı hâkimiyeti altına ve idaresine geçişi Osmanlı devletinin en kudretli ve Türk medeniyetinin en belirgin bir karakter aldığı bir devre, Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatı zamanına rastlar. O zamanki askerî fütuhât, ileri bir medeniyetin, yüksek bir teşkilât ve tekniğin eseri idi. Uzun zaman bu fütuhât tahripkâr bir istilâ, Budin'deki Türk idaresi de geri bir Doğu medeniyet muhitinin mahsulü gibi görüldü, koyu bir taassup ve kin tesiriyle böylece gösterildi. Son yarım yüzyılı aşkın bir devre içinde ise, bu konuda yapılan daha tarafsız ve objektif araştırmalar, yeni belgeler bu hükümleri, bu sabit fikirleri kısmen değiştirdi. Meselâ Birinci Dünya Savaşı esnasında Kiel Üniversitesi profesörlerinden bir tarihçi (J. Jacobe) bu konu üzerinde verdiği bir konferansta hıristiyan medeniyetinin, insanlığın geçirdiği medeniyetler tarihi içinde tek ve birinci olmadığını, Osmanlı devleti medeniyetinin de dahil bulunduğu Müslüman - Türk medeniyetinin uzun bir tekâmül devresi geçirerek bir zamanlar çok daha ileri bir seviyeye ulaştığını belirtmişti. Bir

Macar tarihçisi de yine o sıralarda bu gerçeği teyit eden bir müşahedelerini nakletmekte idi.

Viyana imparatorluk arşivi (şimdi Staatsarchiv) servisinde yan yana konulmuş iki vesikanın dikkati çektiği, bunlardan birinin İmparator ikinci Maksimiliyen'in Leh diyet meclisi tarafından kral seçildiğine dair bir diplom, bir berat, diğerinin ise 1562'deki Osmanlı-Avusturya Barış anlaşmasının tasdikli bir sureti olduğunu bildirerek bu iki belgenin iki toplum ve iki medeniyet arasındaki derin farka ne güzel işaret ettiğini kaydetmişti. O sıralarda Lehistan oldukça kuvvetli bir devlettir. Polonya halkı hıristiyan medeniyetini tamamen benimsemiş ve kendisine özgü bir rönesans hayatı yaşamakta idi. Buna rağmen o vesikadaki Polonya krallık armasını gösteren şekil o kadar garip ve zevksiz bir şekilde görünmüştü ki, Macar tarihçisine hemen yanı başında duran Kanunî Sultan Süleyman'ın Alman imparatoruna verdiği ahitnamedeki tuğrasının göz alıcı ve sanatkârane stili ile mukayeseye imkân yoktu ve yalnız bu iki küçük diplomatik belge ve aynı zamanda sanat eseri XVI. yüzyıl ikinci yarısında Osmanlı-Türk ve Hıristiyan - Leh toplumlarının medeniyet ve hayat seviyesi arasındaki derin farkı göstermeye yeter bir delil niteliğinde idi.

XVI. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da Habsburg hanedanı siyasî izdivaçlar sayesinde Almanya, İspanya ve Pays-bas'ın teki sahibi olmuş, Avrupa müvazenesi bozulmuştu. Almanya ile İspanya arasında sıkışıp kalan Fransa, bu çemberden kurtulabilmek için büyük bir siyasî dehâ göstermiş ve Doğuda Osmanlı İmparatorluğunda kendisine bir müttefik ve dost bulmuştur. Öyle bir yardımcı ki, Doğu imparatorluğunun Batı imparatorluğuna karşı harekete geçmesi neticesinde bozulan dengeyi tekrar kurmayı başarmıştı.

Bu devirde, Orta ve Yeniçağların dönüm noktasında, İslâm ve hıristiyan âlemlerinin çarpışmasında, Macaristan'ın bir sahne olduğu hakkındaki görüş biraz düzeltmeye muhtaçtır. Bu görüşe göre, Budin'in, daha doğrusu bütün Macaristan'ın mukadderatı bir milletin tek başına meselesi değil, bir çok milletin müşterek meselesi olmuş, bu memleket, bir tarafta İslâm dünyasını temsil ve müdafaa eden Osmanlılar, diğer tarafta hıristiyan milletler arasında mücadele konusu haline gelmişti.

Halbuki bu sorunu, başka suretle düşünmek ve yorumlamak da mümkündür ve daha da isabetli olur. Şöyle ki:

Osmanlı
iki asra ya
Doğu ve B
mıştır. Aslı
onun Beğ
zaman Ma
Macarların
memleketle
ordularının
tamamen H
Macar Kra
tutumu yü
edilmiş, M

Gerçek
Macar mil
zevcesi Viy
larla dolu
yazarı, gen
sonraki olay
dile getirm
Kraliçe da
kalkışmış, l
bir gözlem
takip eden
Almanların
bulunan sa
oradan Viy
bittiğinden
Yine bu es
leketine gö
bir sevinç i
lar (Mohac
makta idile

Budin
ilk günleri
andan itib
Padişahı n
Burada iki

bir müşahede-

ervisinde yan-
birinin İmpa-
lan kral seçil-
deki Osmanlı-
unu bildirerek
derin farka ne
dukça kuvvetli
nemen benim-
kta idi. Buna
ı şekil o kadar
hçisine hemen
imparatoruna
ârane stili ile
natik belge ve
ıda Osmanlı-
hayat seviyesi
iğinde idi.

anedanı siyasi
un teki sahibi
spanya arasına
çin büyük bir
unda kendisine
Doğu impara-
sesi neticesinde

unda, islâm ve
r sahne olduğu
şçe göre, Budin'-
bir milletin tek
elisi olmuş, bu
a eden Osmanlı-
icadele konusu

orumlamak da

Osmanlı ordularının ve fütühatının yolu üstüne düşen Macaristan, iki asra yakın bir zaman mücadele sahası ve sahnesi olduğu sırada, Doğu ve Batı İmparatorlukları arasına düşmek talihsizliğine uğramıştır. Aslında, Kanunî Sultan Süleyman, "İspanya Kralı Şarl'a ve onun Beç valisi Ferdinand'a" yani Habsburglara karşı savaş açtığı zaman Macarlarla alış veriş olmadığını söylemiş, hattâ, vaktiyle Macarların, Selçuklu Türklerine karşı sefer açan Haçlı ordularına memleketlerinden geçmek müsaadesini verdikleri gibi, Osmanlı ordularının da geçmesine öylece ses çıkarmamasını istemiş, fakat tamamen Habsburgların siyasetine kaderini bağlamış olan o zamanki Macar Kralına bunu kabul ettirememiştir. Nihayet o devrin yanlış tutumu yüzünden Macarlar, Habsburgların menfaati uğruna feda edilmiş, Mohaç'ta ordusunu ve kralını kaybetmişti.

Gerçekte, bir görüşe göre, Mohaç harbini yapan, yöneten Macar milletine yabancı bir azınlıktı. Kralı Polonya'dan gelmiş, zevcesi Viyana'dan gelmiş, Başkenti kraliçe ile birlikte gelmiş Almanlarla dolu Son zamanlarda bu konuda yayınlanan bir eserin yazarı, genç Macar müellifi Nemeskürty István, Mohaç savaşından sonraki olayları yorumladığı ve değerlendirdiği eserinde bu gerçekleri dile getirmektedir. Onun faydalandığı kaynaklara ve belgelere göre, Kraliçe daha kralın ölümü haberi gelmeden Budin'den kaçmaya kalkışmış, krallık hazinelerini kaçırmaya teşebbüs etmişti. Çağdaş bir gözlemci olan Szerémi György, Mohaç meydan muharebesini takip eden gecelerden birinde "Budin sokaklarında ve meydanlarında Almanların meş'aleleriyle içlerinde pek çok kıymetli eşya ve hazineler bulunan sandıkları acele acele Tuna kenarına götürdüklerini görmüş, oradan Viyana'ya taşıyacaklarını anlamış ve Macarların da ne olup bittiğinden habersiz bu olayları hayretle karşıladıklarını kaydetmişti. Yine bu eserde görüyoruz ki, o günlerde Budin'deki Leh elçisi memleketine gönderdiği mektupta şöyle demektedir: "Macarlar fevkalâde bir sevinç içinde âdeta hayata yeniden doğmuş gibi evlerine dönüyorlar (Mohaç'tan) zira, yabancı hâkimiyetinden kurtulduklarına inanmakta idiler."

Budin'in Türklerle münasebeti tarihi işte bugünlerden, Eylülün ilk günlerinde Padişahın otağını Budin kalesi altına kurdurduğu andan itibaren başlamıştı. Bu büyük zaferden sonra da Osmanlı Padişahı ne mağrur ve zâlim ne de halim ve yumuşak olmamıştı. Burada iki hafta ve Eylül 26'ya kadar kalan padişah, orduyu dinlen-

dirmiş, bir kaç defa kaleyi, sarayları gezmiş, eski Kral Matyás'ın sarayını çok beğenmişti. Evliya Çelebi, onun bu saray karşısında, "ah nolaydı bu saray, İstanbulumuzda Sarayburnunda olaydı" dediğini kaydeder.

Kanunî Sultan Süleyman duruma tamamen hâkim olmakla beraber Budin'i ve Macaristan'ı Memalik-i Mahruseden saymaya henüz niyeti yoktur, işgal muvakkattir. Budin'deki hastalara ve düşkünlere ihsanlarda bulunmuş, avdetinde bazı sanat eserlerini - herhalde Sadrı-âzam İbrahim Paşa'nın da telkini ile - bu arada Apollon ve Viyana heykellerini, sonra Ayasofya Camiine konulan iki büyük gümüş şamdanı İstanbul'a naklettirmişti.

Ancak Mohaç'tan altı hafta sonra Macaristan tekrar ve tamamen serbest kalmıştır. Piskopos Brodarics István, Türklerin, Macaristan'ı hiç bir muhafaza kuvveti bırakmadan terkettiklerini ilân ediyordu ki, bu hâdise, böylesine askerî bir zaferden sonra, görülmemiş bir şey idi ve bunu Nemeskürtly bilhassa belirtmekte ve Mohaç'ın Macarlar için asla millî bir felâket sayılamıyacağını ilâve etmektedir.

Üç sene sonra 23 Ağustos 1529'da Osmanlı Ordusu tekrar Budin kalesi altında görüldü. Bu ikinci Türk ziyaretidir bu şehri ... Ferdinand'ın kumandanları elinden Macaristan Başşehrini aldıktan sonra bizzat onun merkezine gitmiş, birinci Viyana Muhasarası vuku bulmuştu. Dönüşte padişah Budin'i mahmisi ve metbuu, kralı olarak tanıdığı Yanoş'a ihsan etmiştir. Yine Budin Memalik-i Mahruseden olmamıştır ve bu kralın ölümüne kadar öylece kalmıştır. Onun Budin'den gönderdiği bir mektup çok ilginçtir.

Bu kralın 1540'daki ölümü ile Osmanlı devleti siyasetinde, Türk görüşünde bir değişiklik olmuştur. Ne Padişah ne Vezirler ve Diyan-ı Hümayun Macaristan'ın artık kendi başına Habsburglara karşı kendi varlığını koruyabileceğini ve bağımsızlığını sürdürebileceğini ümit etmiyorlardı. Aksine Almanların aşağı Tuna'ya kadar gelebilecekleri ve Balkanlardaki Türk hâkimiyeti için tehlikeli olabilecekleri düşünülüyordu. Mademki Osmanlı devleti imparatorla doğrudan doğruya komşu olacaktır o halde hududun Budin'in ötesinde olması lâzımdır deniliyordu.

Böylece Istabur seferi denilen 1541 seferi yapıldı, yine bir Ağustos günü Budin kalesi Osmanlı ordusunun üçüncü ziyaretine şahit oldu. Ve bu sefer artık Budin bir Osmanlı eyaleti haline getirildi.

Memalik-i
biri doğrudan
Budin idi. T
Kızılalma sa
reddil-avam

Budin ş
harım ve sec

Budin C
göstermiştir
Macaristanın
torluğu mes
birbuçuk ası
tarafından d
veya peyklere

1542'de
1603 dekiler
Russwurm,
prensi Max
karşı yapılar

Budin'in
özetlemek m
Budin ve Pe
iki tarafında
Gellért tepesi
deniliyordu
bir Osmanlı
daki Kızılalm
bugün Beç ka
Tuna'ya kad
küçük bir k
tarafında da
ruzlardan k

Fekete'r
ve isimler d

Budin-i
bayırı, Velik
bayırı, kuz

Matyás'ın sarayında, "ah aydı" dediğini

ikim olmakla
den saymaya
talara ve düş-
erlerini - her-
arada Apollon
lan iki büyük

ar ve tamamen
, Macaristan'ı
n ediyordu ki,
miş bir şey idi
Macarlar için

ı tekrar Budin
bu şehri ...
hrini aldıktan
thasarası vuku
ı, kralı olarak
i Mahruseden
Onun Budin'-

ti siyasetinde,
ne Vezirler ve
Habsburglara
ı sürdürebile-
Tuna'ya kadar
hlikeli olabile-
parotorla doğ-
lin'in ötesinde

ıldı, yine bir
acü ziyaretine
taline getirildi.

Memalik-i Mahruse oldu. Macaristan'ın ayrılmış parçalarından biri doğrudan doğruya Türk hâkimiyetinde idi, onun da merkezi Budin idi. Türk ülküsü Kızılelmaya erişmişti. Matyás'ın sarayı artık Kızılelma sarayı oluyordu. (Koca Sekbanbaşı, hulâsatül-kelâm fî reddil-avam; Ömer Seyfettin)

Budin şimdi serhat kalesidir ve tarihilerimizin ifadesiyle "hısm-ı harfım ve sedd-i metfn-i islâm"dır.

Budin Osmanlı hâkimiyeti altında iken cereyan eden hâdiseler göstermiştir ki, bu şehrin mukadderatı bundan sonra Macarların ve Macaristanınkine bağlı olmayıp doğrudan doğruya Alman imparatorluğu meseleleri ile ilgilidir. Zira, Türk hâkimiyetinin sürdüğü birbuçuk asır boyunca Budin'e yapılan altı büyük taarruz Macarlar tarafından değil, imparatorlar ve onların müttefikleri ve vassalları veya peykleri tarafından tertip ve idare edilmiştir.

1542'deki hücumu Brandenburg prensi Joachim, 1598, 1602 ve 1603 dekileri Habsburg Prensi Mathias ve imparatorluk generali Russwurm, 1684'dekini Loren Dukası Şarl, daha sonra ise Bavyera prensi Max Emmanuel idare etmişti. Bu suretle hepsi de Osmanlılara karşı yapılan ittifakların neticesi idi.

Budin'in topografyasını - Türk hâkimiyeti altında iken - şöyle özetlemek mümkündür. Evliya Çelebi civardaki tepelerden bakarak Budin ve Peşte'nin en güzel bir tasvirini bize bırakmıştır. Budin'in iki tarafındaki tepeden güneydeki bizim Gürz-i İlyas tesmiye ettiğimiz Gellért tepesinden, kuzeydeki Gülbaba tepesinden (Gülbaba bayırı deniliyordu o zaman) Budin'e bakmış, bu büyük serhat kalesi ona bir Osmanlı baştarde gemisi gibi görünmüştür. Kalenin güney kısmındaki Kızılelma sarayı da buradadır, içkale, kuzeye doğru olan kısma, bugün Beç kapısı denilen yere, Ortahisar deniliyordu. Bunun dışındaki Tuna'ya kadar olan varoş kalenin eteğinde idi. Gürz-i İlyas tepesinde küçük bir kale Budin'in muhafazası için tahkim edilmişti. Kuzey tarafında da derbent denilen boğazdaki tahkimat Budin'i ânî taarruzlardan koruyabiliyordu.

Fekete'nin bu devre ait kitabına dercettiği haritada şu yerler ve isimler de göze çarpıyordu:

Budin-i Atik (eski Budin, O. Buda), kalenin batısında Kestane bayırı, Velibey tekkesi, Velibey çayırı, Kasım Paşa çeşmesi, Keşişlik bayırı, kuzey tarafında Eğri-dere, Çardak, Kızlar-adası (Tuna'da

Margitsriget) veya Cezire-i Dühterân, Kurukavga deresi ve adası, güney tarafında Karga bayırı, Çil bayırı, Kele ovası, Kazan ovası, Kaya burnu. Evliya Çelebi ise kale kapılarını, kaleleri birer birer kaydeder: (Ovakapısı, Peçkapısı, Ali Paşa kapısı, Oruç Ağa kapısı)

Karakaş Paşa kulesi, Kasım Paşa, Velibey, Murat Paşa, Siyaviş Paşa kuleleri. Kale içindeki mahalleler, meydanlar, varoştaki mahalle, sokak ve meydanlar. (Bu isimleri sâkinleri ile birlikte geçen senelerde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınlarından neşrolunan doktor Kaldy-Nagy Gyula'nın, kanunî devri Budin Tahrir Defterleri adlı eserinde mevcuttur.)

Gerek Evliya Çelebi'de gerek tahrir defterlerinde Budin'deki cami, mescit, çeşme, sebil, medrese, imarethane ve benzerleri hakkında tafsilât bulmak kabildir.

Budin ve civarına ismini veren Türk gazilerinden yalnız ikisini zikretmek isteriz:

Peçevî, Gürz-i İlyas bayırının adlandırılması şeklini şöyle anlatır. (C. I, s. 237): Yanyalı Gürz-i İlyas adındaki bir bahadır yiğit daha Belgrad Macarlar elinde iken Belgrad'a akın yapar, kâh kâfir olur, kâh baş keser, düşmana kapısını açtırmazmış. Sonra Belgrad kalesindekiler bir gün bir fırsatını bularak onu şehit ederler ve başını Budin'e Macar kralına gönderirler. Kral da böyle bir nâm-dâr yiğit başıdır diyerek bu tepeye (Gellért) defnettirir ve bundan sonra tepenin adı böylece kahr. (Evliya Çelebi bu kahramanlık hikâyesinin başka bir varyantını anlatır. Semendere Sancağında bir dilâver yiğit olduğunu, nice Ümmet-i Muhammedi koruduğunu ve nihayet düşmanın hilesi ile burada şehit edildiğini bildirir.)

Peçevî, Macar tarihçilerinden naklen, bu tepenin Gellért: Gerardus tepesi tesmiye şeklini de anlatır.

Gazi Gürz-i İlyas, bütün Türk devri boyunca, bu tepeye adını verdiği gibi bu civardaki bütün mevkiiler ve tesisler de ona izafeten ad almışlardı: Gürz-i İlyas Kalesi, Gürz-i İlyas bayırı, Gürz-i İlyas ıhcası, Gürz-i İlyas hamamı, Gürz-i İlyas tekkesi. Böyle bir mücahit gazi rivayeti de Gülbaba ismine bağlanmaktadır: Bunun da tarihî şahsiyeti hakkında türlü rivayetler vardır:

Evliya Çelebi, Gülbaba'dan uzun boylu bahseder: Sivas muzafâ-tından Merzifondan Bektaşî fıkâralarından olup "Gülbaba-i Âli Abâ"dır. Ona, göre, Fatih, Bayazıt, Selim, Süleyman Hanlarla bütün

gazalarda ha
namazını ki
başta padiş
kılındığını, b
gâhı olan bu
ayrılırken,
Gülbaba'ya
gözcü olma

Başka k
mektedir. G
ölümünden
ile herkes t
bulunulduğ
Paşa (1543

Üçüncü
Kadı Zade
baba, gülme
Sultan şekli

Her ne
ca, Gül Bah
Müslüman l
gibi...

Türk i
hâkimiyetin
nin şahsiyet

Budin
zarfında 99
başına bir l
bir kaçının
ve karakter

Önce,

Serhat
geçirmiş, yi
beyidir. Ma
devrin Avu
adını karış
pesinde de

resî ve adası,
Kazan ovası,
eri birer birer
(Ağa kapısı)
Paşa, Siyaviş
ştaki mahalle,
eçen senelerde
olan doktor
Defterleri adlı

de Budin'deki
rleri hakkında

yalnız ikisini

i şöyle anlatır.
dır yiğit daha
âh kâfir olur,
grad kalesinde-
başını Budin'e
ır yiğit başıdır
ra tepenin adı
inin başka bir
iğit olduğunu,
ışmanın hilesi

Gellért: Gerar-

i tepeye adını
e ona izafeten
ı, Gürz-i İlyas
le bir mücahit
ı da tarihî şah-

Sivas muzafâ-
Gülbaba-i Âli
İnanlarla bütün

gazalarda hazır bulunduğunu, Budin fethinde de bulunarak ilk Cuma namazını kıldığı gün camide vasiyet ederek ruhunu teslim ettiğini, başta padişah olmak üzere Ebussuut Efendi tarafından namazı kıldığını, bütün ordunun tabutu takip ederek nâşını ebedî istirahat-gâhı olan bu tepeye defneylediklerini bildirir ve padişahın Budin'den ayrılırken, kalenin muhafazasına Süleyman Paşa'yı bıraktığı gibi, Gülbaba'yı himmetleri hâzır ve nâzır ola diyerek buraya manevî gözcü olmasına dua ettiğini ilâve eder.

Başka bir rivayet bu mücahit dervişi güller arasında göstermektedir. Gülü yetiştiren ve Budin'in bahçelerinde dolayan bu azizin ölümünden sonra buraya gömüldüğü, hayatında söz ve hareketleri ile herkes tarafından büyük bir takdir gördüğü, kerametine kail bulunulduğu şeklindedir. Budin Beylerbeyi Yahya Paşa Zade Mehmet Paşa (1543 - 48) bu türbeye inşa ettirmiştir.

Üçüncü bir rivayet daha sonra Budin'de Beylerbeylik yapan Kadı Zade Ali Paşa ile ilgili olan rivayettir. Öte yandan bunun Kel baba, gülmek fiilinden Gülsün Baba, Gül Baba, Dede Korkut, Gülberi Sultan şeklinde olduğu hakkında da çeşitli görüşler vardır.

Her ne olursa olsun şurası muhakkak ki, bütün Türk devri boyunca, Gül Baba bir ziyaretgâh olmuş ve Macaristan'a gelen her Türk-Müslüman burayı ziyaret etmiştir. Tıpkı Peçuy'daki İdris Baba türbesi gibi...

Türk idaresindeki Budin'i, daha genel bir deyim ile, Osmanlı hâkimiyetindeki Macaristan'ı anlayabilmek için Budin Beylerbeylerinin şahsiyet ve icraatlarını tanımak lâzımdır.

Budin 145 sene Türk hâkimiyetinde bulunmuştur. Bu müddet zarfında 99 beylerbeyi tayin edilmiştir. Bunlardan bir çoğu bu eyaletin başına bir kaç defa geçmiştir. Bu devirdeki Budin Beylerbeylerinden bir kaçının portresini çizmek, Osmanlı idaresindeki Budin'in görünüş ve karakteri hakkında bir fikir verir.:

Önce, bu seriye Arslan Paşa ile başlamak isterim;

Serhat hayatının hareket ve heyecan dolu dünyasında gençliğini geçirmiş, yiğitlik ve kahramanlık âleminde meşhur olan bir beylerbeyidir. Macar tarihçileri Arslan Paşa'dan pek çok bahsettikleri gibi, devrin Avusturya şairleri de hakkında şiirler yazmış, serhat türkülerine adını karıştırmışlardır. Hattâ meşhur Macar şairi Ziinyi'nin epüpesinde de, şahsiyeti biraz değiştirilmekle beraber, mühim bir yer

işgal eder. 40 yıl sürekli olarak serhat kalelerinde bulunmuştur. Gençliğini Slovenya'da muhtelif görevlerde Babası Yahya Paşa Zade Mehmet Paşa ile geçirdikten sonra Macaristanda önce (1550 Hatvan) sonra İstolini Belgrad (1554) Sancak/beyliklerinde bulundu. Bu vazifede iken bir gece yarısı Palota kalesine hücum eder, kaledeki bütün atları sürer, götürür. Yalnız beş saatlik bir savaşta düşmanlarını sindirmeğe muvaffak olmuştur.

Bundan sonra Peçoy ve Pojega sancak beyliklerinde bulunur, nihayet Kanunî Sultan Süleyman'ın son senelerinde Budin Beylerbeyliğine, babasının 20 sene evvel bulunduğu vazifeye tayin edilir. Divan-ı hümayun Budin'de çıkan bir yeniçeri isyanını bastırmak için ondan daha münasip bir adam bulamazdı. Onun cüretkâr akınlarını Tuna ötesinde herkes bilir ve hatırlardı. Ancak adı dillerde saygı ile dolaşan Arslan Bey'e karşı düşmanlarında bile bir kin ve nefret görülmez; kahramanlık ve şövalye ruhu serhat hayatının en fazla değer verdiği vasıflar ve meziyetler idi.

Avusturya Elçisi Busbecq Arslan Bey'i çok iyi tanıyordu. Mektubunda ondan bahsederken der ki "Macaristanda Arslan Bey'in şöhreti çok büyüktür, hiç kimse ondan daha uzağa ve yükseğe ok atamaz, hiç kimsenin kılıcı onunki kadar keskin değildir..."

Devrin bir Macar tarihçisi olan Istvánffy'de, Eğri muhasarasında (1552) en büyük kahramanlığı gösteren, Segedin'de yapılan bir duelloda bütün hasımlarını yenen yiğit Arslan Bey olduğunu kaydeder.

Arslan Paşa Macar âdetlerini tamamen benimsemişti. Onun zamanında Budin'de Macarca diplomatik diller arasına girmişti. İki devlet arasındaki ilişkilerin dostane olmasına çok çalışmış, Viyana hükümetinin vergi ve hediyelerini zamanında göndermesi için mütemadiyen imparator Maximilyan'a mektuplar göndermişti. Fakat onun iyi niyeti münasebetlerini iyi şekilde devam etmesine kâfi gelmedi. İmparator, Arslan Paşa'ya her türlü vaadde bulunuyor, fakat bu vaadini yerine getiremiyordu. Nihayet münasebetler bozuldu. O Palota'yı tekrar muhasara etti. Fakat bu defa başarısız kaldı. Düşmanın hücumlarına karşı iyi tedbir alamadı. Kendisi de bunun kurbanı oldu. Sigetvar seferinde idam edilmek betbahthğine uğradı.

Onun bir az lâubali ve değişmiş hareketleri kendisine oldukça düşman kazandırmıştı. Hakkında bir çok şikâyetler yapıldığı muhakkaktı ki, elimizde bunlardan bir tanesi mevcuttur.

İkinci po
derlerdi. Har
bihakkın gur
değil, Macar
seven, köylü
canla başla ç
anlattığına,
isimli eserleri
ve doğru özlü
hakemesini h
bulunmadığı

Ekonom
bahçeler tanz
idi. Ticaret
bütün memle
tedbirli ve il
bir baba idi.
Budin'de bul
başını tevdi
görmeği iste

Kanunî
ziyaret eder
arasında bu t
tam altında,
yapılmış bu r
bütün Türk
halkı da ziya
vesaire var
buraya uğra
ederlerdi. r
Kara Musta
bu türbe Zr
etmek isteye
sonra bir A
meti, bu tü
etmelerinde
met tahkika
türbenin ke

nmuştur.
aşa Zade
Hatvan)
ndü. Bu
kaledeki
nanlarını

bulunur,
ı Beyler-
in edilir.
mak için
kınlarını
saygı ile
ve nefret
zla değer

. Mektu-
n şöhreti
atamaz,

arasında
ılan bir
aydeder.
i. Onun
girmişti.
ı, Viyana
için mü-
i. Fakat
gelmedi.
fakat bu
uldu. O
ldı. Düş-
e bunun
uğdradı.
oldukça
dığı mu-

İkinci portre, Sokullu Mustafa Paşa'nındır. Ona büyük Mustafa derlerdi. Hammer, Sokollu Mustafa Paşa için, "Budın bu adamlar bihakkin gurur duyabilir" der. Hakikaten onu yalnız bizim tarihler değil, Macar tarihleri de büyük adam olarak takdir ederler. Adaleti seven, köylüyü ve tüccarı müdafaa eden, sulhun bozulmamasına canla başla çalışan bu beylerbeyi, Budin'de kendisi ile görüşen elçilerin anlattığına, ona ithaf edilen Cevahir'ül menakıp, Gencîne-i ahlâk isimli eserlerin bildirdiğine göre, asıl hareketli, sempatik, doğru sözlü ve doğru özlü bir adamdı. Açık ve samimi sözlerini, soğuk kanlı muhakemesini herkes metheder, kendisinde hilekârlık ve iki yüzlülük bulunmadığını belirtirlerdi.

Ekonomik hayatın her sahasından anlardı. Çiftlik işletir, bağlar bahçeler tanzim ettirirdi. Tüccarın, özellikle hayvan tacirlerinin dostu idi. Ticaret ve nakliyatın gelişmesi hususunda aldığı tedbirlerden bütün memleket faydalanmıştı. Hareketlerinde enerjik, tehlike ânında tedbirli ve ihtiyatkâr, harpte cesurdu. Aynı zamanda çok şefkatli bir baba idi. Bir çocuğu öldüğü vakit döktüğü gözyaşları o zaman Budin'de bulunan Avusturya elçilerinin gözünden kaçmamıştı. Cellâda başını tevdi ettiği zaman da son dileği küçük çocuğunu bir defa daha görmeği istemek olmuştu.

Kanunî'nin Sigetvarda'ki türbesini o yaptırmıştı. Çok defa onu ziyaret ederdi. Türklerin Macaristan'da yaptığı büyük âbideler, arasında bu türbeden de bütün kaynaklar bahseder. Sigetvar kalesinin tam altında, Kanunî'nin son günlerini yaşadığı yerde beyaz mermerden yapılmış bu muazzam âbide bundan sonra bir asırdan fazla bir müddet bütün Türklerin ziyaret ettiği bir yerdi. Hattâ o civarın hıristiyan halkı da ziyaret ederdi. Burada 25-30 kadar türbedar, Şeyh, muhafız vesaire vardı. 1566'dan sonraki bütün seferlerde ordular evvelâ buraya uğrarlar, dua ve merasim yapıldıktan sonra yollarına devam ederlerdi. 1683'de ikinci Viyana muhasarasına giden Merzifon'lu Kara Mustafa Paşa da evvelâ buraya uğramıştı. 1664'de bir aralık bu türbe Zrinyi'nin eline geçmişti. Fakat o burayı yıkmadı. Tahrip etmek isteyen askerlerine de mâni oldu. Fakat bu tarihten 30 sene sonra bir Avusturya kumandanı tarafından yıkıldı. Viyana hükümeti, bu türbenin yıktırılmasına razı değildi. Hattâ Sigetvarı işgal etmelerinden sonra Viyana'ya bu yolda giden bir haber üzerine hükümet tahkikat açar ve kumandan Conte de Vecchia Harp Konseyine, türbenin kendisinin bulunmadığı bir sırada subaylardan Gallo Tesch

adında birisi tarafından yıkıldığı ve bu işi de üzerindeki kurşunu almak, altın yaldızlı büyük yuvarlağı satmak için yaptığını bildirir, "Bu muhteşem âbideyi barbarcasına mahvetmek ne ayıp" diye de teessüfünü açıklar. Kanunî'nin türbesi de Macaristan'daki diğer muazzam Türk eserlerinin akibetine böylece uğradı.

Sokullu Mustafa Paşa'nın Güzel San'at eserlerine karşı büyük ilgisi vardı. Budin'i ilk imar eden beylerbeyi o olmuş, sadece Budin'de değil, Macaristan'daki diğer şehirlerde de pek çok imar hareketlerinde bulunmuştu. Bunların başında Budin'deki kaplıcalar gelir. Bunların daha o zamanlar XVI. yüzyılda şöhreti bütün Avrupaya yayılmıştır. Kalede yaptırdığı büyük camii'nin güzelliği hakkında Türk müverrihleri tafsilât verirler. Bunun yanına bir de medrese yaptırmıştı. Debbaghane denilen kısımda (Tabán) yine bir cami, kervansaray ve büyük bir kaplıca, Baruthane denilen kısımda ise Hazreti Ömer adına diğer bir cami ile, Cevahir'ül menakib'in ifadesine göre, gümüşten mamul kubbesi çok uzaklardan görülen diğer bir kaplıca yaptırmıştı. Bugünkü Rudas ve Királyfürdo isimlerini taşıyan kaplıcaların bânisi Sokollu Mustafa Paşa'dır. Peşte yakasında da Kervansaray, iki hamam ve mektep yaptırmış, vakıflar tesis ederek imaretler açmıştı. Bundan başka Estergon, Tolna, Koppány, Segedin, Füle' de ve daha başka yerlerde de bu nevi imar hareketlerinde bulunmuş, birinde cami diğerinde kervansaray veya imaret yaptırmıştır.

Onun zamanında Budin'de ve Peşte deki bağ ve bahçelerin şöhreti büyüktür. Bir çok tanınmış Türk bahçıvanları bunları muntazam bir halde bulundururlardı. Mustafa Paşa huduttaki Macar kumandanları ile daima dost olarak yaşar, hepsi ile dostca mektuplaşırdı. Hayatının büyük bir kısmı savaş meydanlarında geçtiği için elbette kahramanlığı ve cesareti takdir ederdi. Bu türlü meziyetleri düşmanlarında da görünce takdirlerini esirgemezdi.

Amca zadesi Vezir-i âzam Sokullu Mehmet Paşa ona kubbealtı vezirliği vermiş, İstanbul'a davet etmiş, fakat o bunu kabul etmemiş ve ölünceye kadar Budin'de kalmak istediğini bildirmişti. İstanbul'a vazife ile giden Avusturya elçilerine, padişah nezdinde kendisinden iyi bir lisanla bahsetmelerini ve yerini değiştirmemeleri hususunda tesir yapmalarını rica ettiği de olurdu. (1567 de, Teufenbach ve Verancsic'in Budin'den gönderdikleri mektuplar)

Bütün Budin Beylerbeyleri gibi Mustafa Paşa da hararetili bir barış taraftarı idi, Viyana hükümetinin vecibelerini yerine getirmesi

ve böylece ba
ve kâh rica k

Bir defa
onu geri alın
deki çiftliğim
koyun sürüle
bilmişil yapn
mamış, Avu
protesto etm
onun 12 yük
beş sancağın
dolaşır, ihtiy

Müsama
bir takım k
bulunurdu.
reâyanın di
bildirmişti.

1571'de
da yandı. 15
de yıldırım i
biyet vermiş
köprü de üç
biden kurtu
Öte yandan
uğraşıyorlar
idi. Fakat h
verilmesine
Paşa'nın ha
yük bir rol

Sokullu
sonra Üçün
medi olan,
Üveys Çele
sert ve çetir
dan kaldırıl
beylerbeyi i
tin başına h

indeki kursunu
otığını bildirir,
ayıp” diye de
tan’daki diğer

1.
te karşı büyük
adece Budin’de
hareketlerinde
gelir. Bunların
aya yayılmıştı.
ek müverrihleri
tı. Debbaghane
ve büyük bir
adına diğer bir
nüştan mamul
mıştı. Bugünkü
bânisi Sokollu
iki hamam ve
mıştı. Bundan
ve daha başka
birinde cami

bahçelerin şö-
hları muntazam
car kumandan-
plaşır. Haya-
in elbette kah-
düşmanlarında

ona kubbealtı
kabul etmemiş
ıştı. İstanbul’a
de kendisinden
leri hususunda
Teufenbach ve

a hararetli bir
erine getirmesi

ve böylece barışın korunması için elinden gelen bütün gayreti gösterir ve kâh rica kâh tehditle bunu başarmaya çalışır.

Bir defa Eğri Husarları Budin’li bir Yahudi taciri kaçırmışlardı, onu geri alıncaya kadar uğraştı. Yine bu husarlar bir defa da Peşte’deki çiftliğine kadar gelmiş, onun Anadoludan getirtip yetiştirdiği koyun sürülerini götürmüşlerdi. Mustafa Paşa bunun için mukabele-i bilmsil yapmak imkânına sahip olduğu halde sulh yolundan ayrılmamış, Avusturya Arşidüküne gönderdiği mektupta bu hâdiseyi protesto etmekle yetinmişti. Kâldy’nin tetkik ettiği vesikalara göre onun 12 yük yani 1.200.000 akçelik hasları vardı ve bunları eyaletin beş sancagından elde ediyordu. Bu sancaklardaki kalelerde her zaman dolaşır, ihtiyaçlarını görürdü.

Müşamahası bol bir insandı. Onun devrinde Budin’de Peşte’de bir takım katolik müesseseleri vardı. Onlarla samimî münasebette bulunurdu. Protestanlara karşı da eşit muamele yapardı. Bir mektupta reâyanın dinî ihtiyaçları için köylere papaslar celbetmek istediğini bildirmişti.

1571’de Budin’de çıkan yangında onun Tuna kenarındaki sarayı da yandı. 1578’de ise bir zelzele şehri harap etmişti. Baruthane kalesine de yıldırım isabet etmiş, baruthane iştil etmiş, büyük tahribata sebebiyet vermiş hattâ Mustafa Paşa’nın Tuna üzerinde yaptırdığı büyük köprü de üç yerinden bölünmüştü. Bağlar ve bahçeler dahi bu harabîden kurtulamadı. Sokollu bu durum karşısında çok meyus oldu. Öte yandan, İstanbul’da Bâb-ı âlîde düşmanları vardı, aleyhinde uğraşıyorlardı. Amcazadesi Sokollu Mehmet Paşa henüz hayatta idi. Fakat hiç nüfuzu kalmamıştı. Onu kurtaramadı ve katline fetva verilmesine mani olamadı. Bu hâdisede, Mustafa Paşa’nın, Piyale Paşa’nın halilesi Gevher Han Sultanla izdivacı red etmesinin de büyük bir rol oynadığı söylenmiştir.

Sokollu Mustafa Paşa’nın pek haksız ve yersiz olarak idamından sonra Üçüncü Murat bu mühim eyalet merkezi için, yakini ve mutemedi olan, zekâ ve liyakatine çok güvendiği anlaşılan, Baş defterdar Üveys Çelebi’yi seçmişti. O sırada Macaristan’da zaman zaman çok sert ve çetin savaşlar oluyor, serhadde huzursuzluk yaratanların ortadan kaldırılması Mustafa Paşa gibi çok liyakatli ve duruma vâkif bir beylerbeyi için bile çok defa güç oluyordu. Böyle bir zamanda memleketin başına harbte hiç bulunmamış, serhat hayatını hiç tanımayan bir

defterdar getirilmişti. O sıradaki Avusturya elçisi Sinzendorf'un Viyana hükümetine bildirdiğine göre, baş defterdar Evliya Çelebi bu tayin karşısında hayretini mi yoksa teessürünü mü göstermek gerektiğini bilememişti ve arzusu hilâfına kendisine verilen bu vazifeyi kabul etmemek için elinde olan her çareye başvurmuştu.

Bununla beraber Budin'e geldikten sonra vaziyete intibakta gecikmedi. O Budin'e geldiği sırada hudutlarda Türk - Macar kahramanlık ve cengâverlik hayatı çok canlı idi. Her iki taraf da kahramanlığını göstermek, şan ve şeref kazanmak için her vesileden faydalanmak istiyordu. Buna karşılık iki devlet ve iki hükümdar (Üçüncü Murad ve Rudolf II) barışın devamını arzu ediyorlardı. Bu şartlar altında işleri her iki tarafın memnun olabileceği bir şekilde idare etmek hususunda da Üveys Paşa en uygun bir adamdı. Kendisi asker olmadığı için barışseverliğini haklı olarak ve cesaretle iddia ve ilân edebiliyordu. Viyana'ya gönderdiği mektuplarında, kendisinin barışın en kuvvetli bir istinatgâhı olduğunu bildiriyor, Avusturyalılara dostluk elini uzatıyordu. Öte yandan iyi bir maliyeci olduğu için Budin'deki orduyu Budin ve Tamaşvar eyaletleri gelirleri ile besliyor, hattâ İstanbul'a da bazı para gönderdiği oluyordu.

Bundan sonra da Budin Beylerbeyliği makamında Lala Mehmed Paşa, Mihaliçli Ahmet Paşa, Tiryaki Hasan Paşa gibi değerli şahsiyetler görüyoruz.

Lala Mehmet Paşa'nın reâyayı himaye ve müdafaa etmesi, insanlık tarafı o zaman dillere destan olmuştur. 1593'de Arşidük Matyaşa yazdığı mektup bu bakımdan özellikle dikkate değer. Miha-Mihaliç'li Ahmet Paşa ise savaşın zararlarından Macar köylülerini korumak isteyen, mültecileri ve yerlerinden çıkarılanları yerleştirmeye çalışan bir beylerbeyi idi. XVII. yüzyılın en büyük, en akıllı ve en insaniyetli Budin Beylerbeyi şüphesiz ki Kadı Zade Ali Paşa idi, çok popülerdi.

XVI. yüzyıl sonlarında başlayan uzun harpler Macaristanı ve Erdel'i harap etmişti. Fakat bunda Osmanlı ve Kırım Hanlığı ordularından ziyade Avusturyalıların ve Rumenlerin tesiri vardı. Çünkü bu harp esnasında Viyana Askerî konseyi, Osmanlılara tâbi olan Macaristanın ateşe verilmesini, tahrip edilmesini prensip olarak ele almıştı. Bir çok tarafsız kimseler de "Alman askerlerinin Türklere karşı harbi, herşeyi mahvetmek olduğunu" tespit etmişler, Avusturyalıların Macarlara karşı duyduğu kin ve nefreti belirtmişlerdi.

İşte bu şahsiyet buluyorlardı. sayıyorlardı. lerine askerî borçlarını af kasabaları, kö iyi niyet ve idi. Ali Paşa değil silâhla yazdığı mektup Macar halkı fedakârlık yazı Efendi ile bitir idiler.

Onun z bundan sonra geri kalmadı yerleştirmek, susta Macar

Bir aralık de 1614'de Viyana hük kalelerinde epeyce karga herkese istih Macarlarla zaman gene. Öldüğü zaman yordu.

Türk -

Türk karşıklı tes Bir Türk M ce kurtulu Kumandan mektupta: derdiğini fa

